

УДК 391:745.52](477.85/.87-22)-057.52'06

Олена НИКОРАК

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0887-8929>

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ЛІЖНИКАРСТВА В ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МИСТЦІВ

Стисло проаналізовано еволюцію етномистецької традиції українського ліжникарства одного з найпотужніших локальних осередків — с. Яворів на Гуцульщині. Охарактеризовано творчість провідних сучасних мистців, інспіровану автентичними взористими ліжниками.

Ключові слова: народне ліжникарство Гуцульщини, взористі ліжники, народні майстри, етномистецька традиція, мотиви орнаменту, композиції, твори сучасних мистців.

© О. НИКОРАК, 2018

Народна культура — потужна скарбниця національних традицій, з якої впродовж століть черпають натхнення мистці багатьох поколінь. Традиційне українське ткацтво, зокрема ліжникарство, є невичерпним джерелом творчості для народних майстрів, художників-текстильників, модельєрів, дизайнерів тканин, одягу тощо. На різних етапах розвитку суспільства ставлення до народної спадщини мало певні особливості, але тема засвоєння й інтерпретації традицій у нових, щораз інших історичних умовах ніколи не втрачала своєї актуальності. Як сто років тому, так і в перші десятиліття ХХІ ст. ведуться пошуки національного стилю. Найталановитіші майстри шукають шляхи актуалізації надбань своїх попередників і сучасників та передачі найцінніших здобутків прийдешнім поколінням.

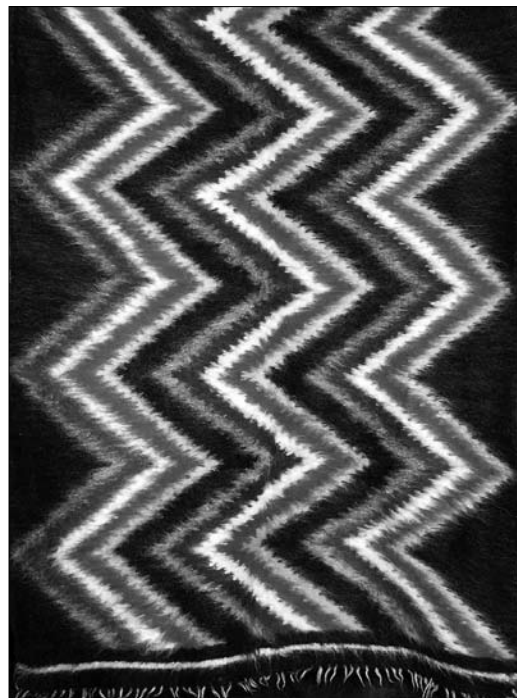
За часи незалежності України цей процес активізувався. Спостерігається пробудження інтересу до родовідних джерел нашої духовності. У національно заангажованих громадян проявляється почуття самосвідомості, вони прагнуть глибше вивчити власну історію, культуру та мистецтво. Зростає зацікавлення автентичними, а почасти й сучасними ручнотканими виробами.

Втім, на рубежі третього тисячоліття через загальноекономічну кризу народне ткацтво, зокрема й ліжникарство (як і вітчизняна текстильна промисловість загалом), майже в усіх осередках цілковито занепало. У більшості регіонів виробництво на підприємствах народних художніх промислів припинилося ще в 1980—1990-х рр. [5; 10, с. 145—148]. Лише в окремих найпотужніших осередках Карпат, децю менше — на Поліссі й Волині, традиція виготовлення домотканих виробів, хоч і повільно та спонтанно, але розвивається переважно в т. зв. «вторинних» фольклоризованих формах. Народні ткані вироби для житла й автентичне вбрання та створені на їх основі сучасні ткані твори для інтер'єру житла та громадських споруд, а також фольклоризовані строї найбільш активно почали застосовувати наприкінці 1980-х, а особливо 1990-х рр. під час родинних свят, громадських урочистостей та імпрез. Вони щораз більше набувають функції репрезентантів належності до української етнічної культури.

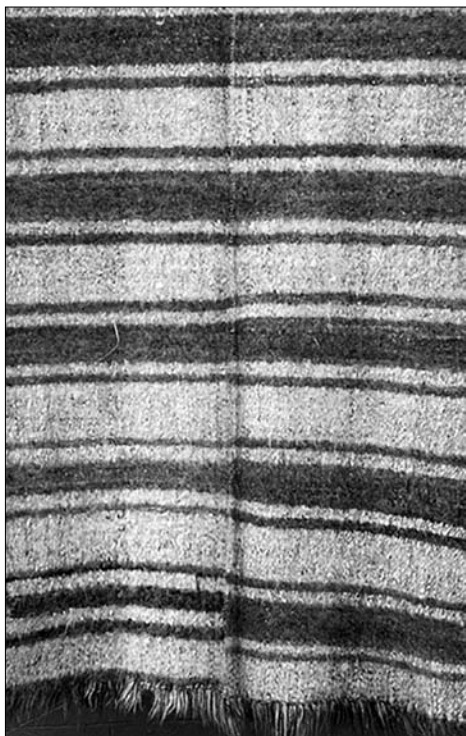
Пожвавлення попиту послужило дієвим стимулом для творчої діяльності здібних, кмітливих і підприємлих мистців з різних регіонів України. Для них автентичні пам'ятки стали незмінним джерелом

Ксеня Никорак та Олена Кравчук на тлі ліжника. с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 1935 р.

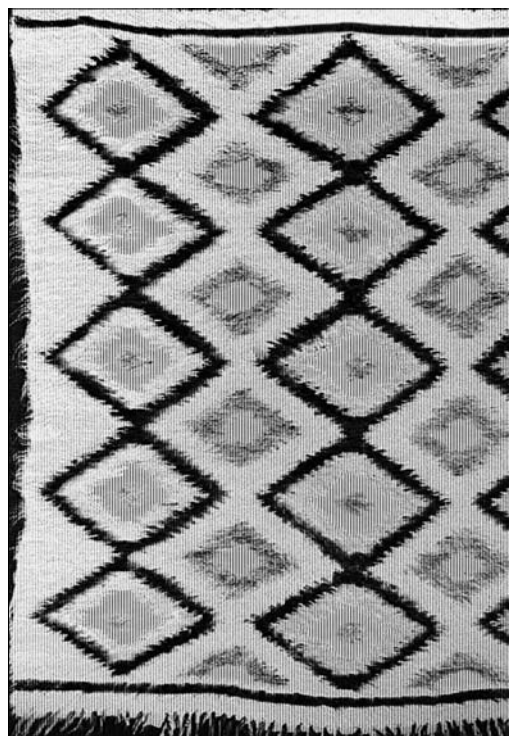

Василина Калинич. Ліжник «Веселковий». Вовна, ліжникове ткання. с. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 1970 р.

Ксеня Никорак. Ліжник «у паси». Вовна, ліжникове ткання. с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 1934 р.

творчих інспірацій. Талановиті народні майстри, художники й дизайнери засвідчили досконале знання характерних особливостей старовинних виробів тих

Настуня Корпанюк. Ліжник «очкатиий». Вовна, закладне ткання. с. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 1975 р.

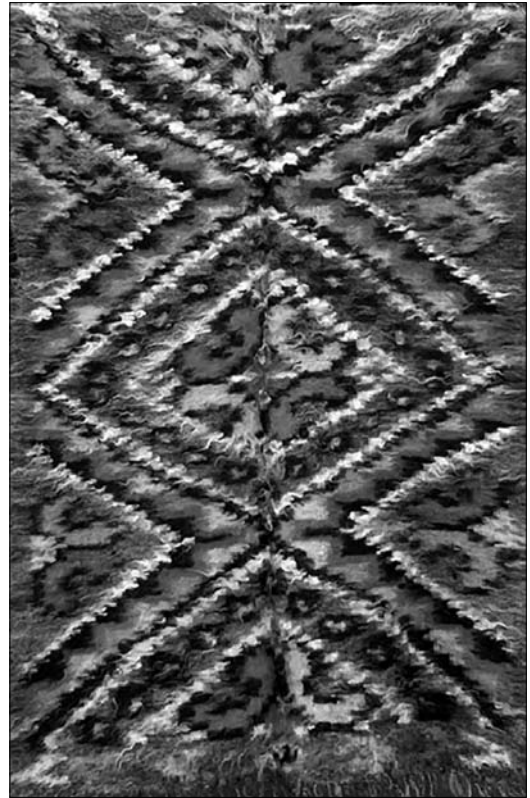
чи інших осередків ткацтва і, що головне, продемонстрували вдумливе осмислення й інтерпретацію декору, згідно з сучасними художньо-естетичними за-

питами, а також заявили про широту творчих задумів та їх оригінальне втілення.

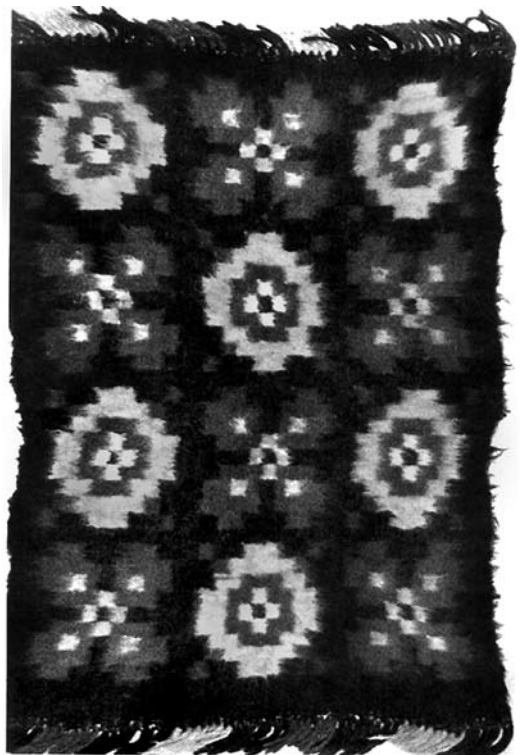
Коротко зупинимось лише на одному яскравому прикладі новаторської творчості сучасних мистців. Найпотужнішим, дотепер діючим осередком народного ткацтва, зокрема ліжникарства, є с. Яворів на Гуцульщині. Місцеві майстри, як і колись, в домашніх умовах продовжують виготовляти традиційні вовняні, м'які, з довгим пухнастим ворсом покривала — «ліжники», якими накривають ліжко, диван, тахту, й накидки на крісла та комплекти ліжникових виробів. У багатьох регіонах України їх досі застосовують у сучасних сільських і міських помешканнях та готелях, а на Гуцульщині й Бойківщині — ще й у церквах [6]. Традиційні ліжники донедавна широко використовувалися і в обрядовій сфері, зокрема у весільних і похоронних обрядах [10, с. 559].

Цей вид народної творчості має глибокі історичні корені й багаті мистецькі традиції. Виготовлення домотканих вовняних покривал, знаних як «ліжники», «наліжники», «ложники», «джерги», «покривці», «покрівці», на теренах України відомі ще з раннього середньовіччя. У XVII ст. їх створювали в Карпатах, на Волині й Поліссі. У другій половині XIX ст. ліжники побутували на Буковині та в Херсонській губернії. Наприкінці XIX ст. їх масово ткали в Полтавській губернії, а у Великих Сорочинцях виробництво ліжників набрало навіть промислового характеру. До середини — кінця XIX ст. вони де-не-де використовувалися ще в побуті селян, однак з початку — середини XX ст. майже повністю вийшли з ужитку мешканців північних, центральних, східних і південних областей України [11; 12; 7; 8, с. 119—126; 9; 10, с. 263—284]. В останній третині XX ст. їх масово виробляли ще ткачі-надомники підприємств т. зв. народних художніх промислів, зосереджених головним чином у м. Косів, смт Путила тощо [5, с. 27, 115, 137]. Дотепер виготовлення традиційних ліжників в домашніх умовах збереглося лишень у Карпатському регіоні, найбільше на Гуцульщині (в Косівському і Верховинському р-нах), дещо менше — на Бойківщині (зокрема в сс. Річка, Буковець Міжгірського р-ну).

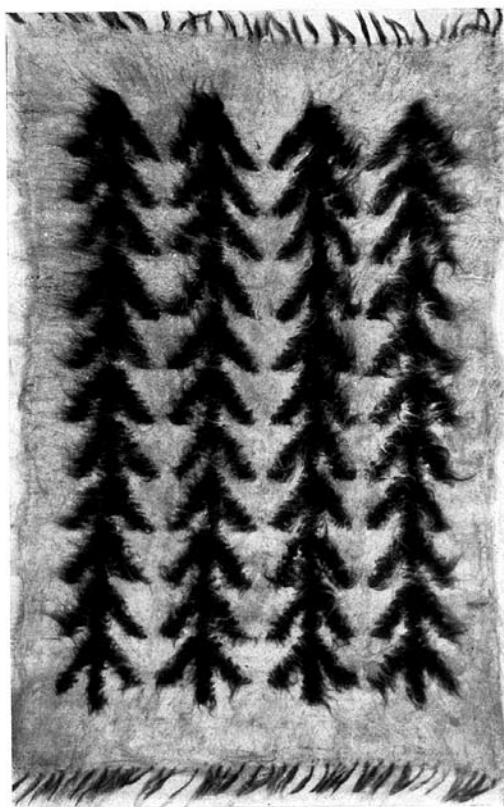
Не вдаючись до глибшого аналізу, зауважимо, що найдавніші «саморідні», «старовіцькі» ліжники були здебільшого однотонні, поперечносмугасті «у паси», «у батки», «партички» й ахроматичні, а з середи-

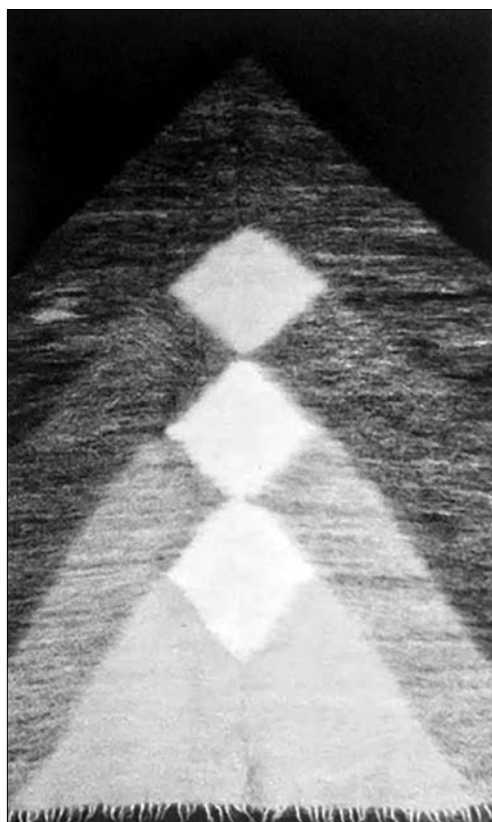
Ксеня Никорак-Боб'як. Ліжник-коверець «Пушкатий». Вовна, закладне ткання. с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. 1978 р.

Михайло Білас. Ліжник «Черсак». Вовна, закладне ткання. м. Дрогобич, 1967 р.

Михайло Білас. Ліжник «Смерічка». Вовна, закладне ткання. м. Дрогобич, 1968 р.

Людмила Жоголь. Ліжник «Осінні Карпати». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 1980 р.

Михайло Білас. Ліжник «Жовті очка». Вовна, закладне ткання. м. Дрогобич, 1970 р.

Людмила Жоголь. Ліжник «Червоні ромби». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 1975 р.

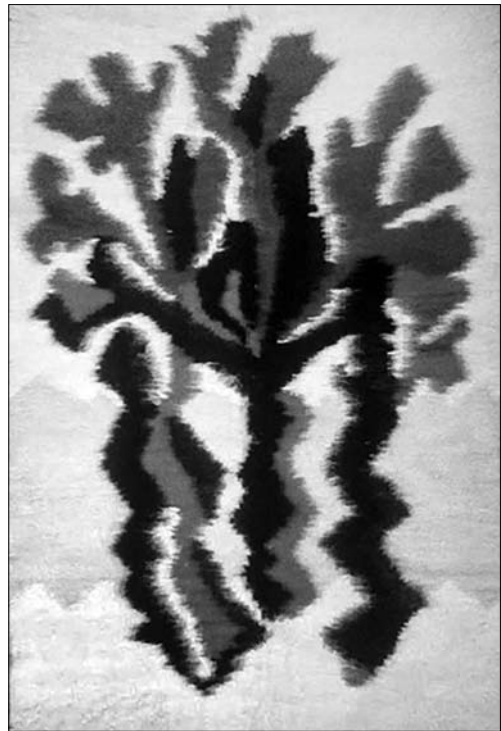
ни — кінця XIX ст. — переважно поліхромні. Кольорова гама старовинних виробів полягає в гармонійному поєднанні горизонтальних стрічок неоднакової ширини природних забарвлень вовни: білих, сірих, коричневих (брунатних, бронзових), чорних.

На рубежі XIX—XX ст. по всій Україні з'являються ліжникові вироби, в яких застосовано смуги з вовни, пофарбованої натуральними барвниками рослинного, тваринного й мінерального походження, а найбільше — отриманими з відварів квітів, рослин, кори дерев тощо. Вони забезпечували виробам м'які, пастельні, тонально згармонізовані сполуки барв. З появою анілінових фарб кольорова гама ліжників набуває яскравості, контрастності, іноді навіть неприродно різких контрастних тонів [9, с. 169].

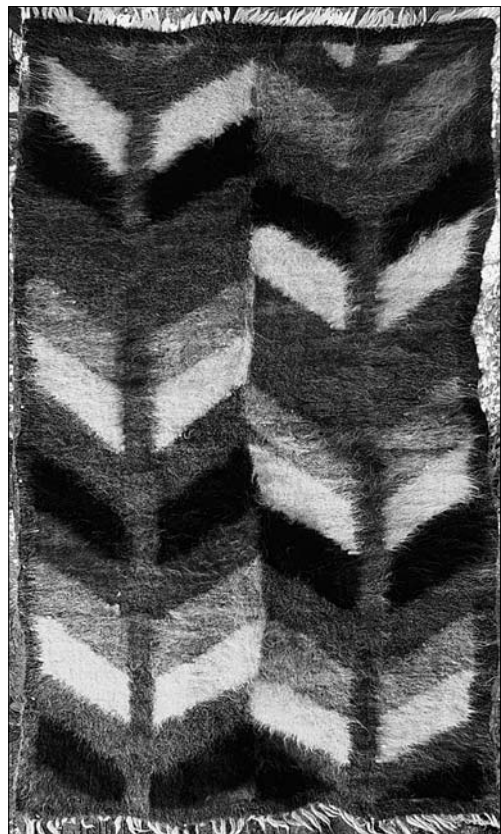
З кінця XIX — початку XX ст. на Гуцульщині, зокрема у с. Яворів, стали виробляти тип орнаментальних ліжників — «коверці» з різноманітними схемами розташування гладких або ламаних зубчастих смуг, утворених мотивами «скосики», «клинці». Є три основних підтипи давніх гуцульських «коверців»: з позовжнім асиметричним розташуванням на площині виробу кількох (трьох чи більше) груп різнокольорових зигзагоподібних смуг «кривуль»; симетричним їх укладом стосовно позовжньої осі, які утворюють посередині виробу ромбоподібні фігури, вписані одні в одних; та ромбів «вічка», «очка», «кочіла» концентричної будови, розміщених за схемою прямої або скісної сітки. Залежно від доміантного мотиву існують ліжники з візерунками «кривий», «веселковий», т. зв. «руський», «лопатковий», «кривий лопатковий», «очкатий», «у вічка», «у кочіла», «головкатий» або «скриньчистий» [9, с. 171—172].

Значно складніші й наповненіші за декором є взірці «вуставкові або уставкові коверці» — унікальне явище художнього ткацтва України. У 1930-х рр. започаткувала розробку цих нових взірців ліжників провідна місцева майстриня зі с. Яворів на Косівщині — Параска Шкрібляк-Король. Їх композиції базуються в основному на орнаменті вуставок жіночих сорочок, що мають назви — «сливові», «кавалерське око» або «кавалер», «підківковий», «ружевий» та ін.

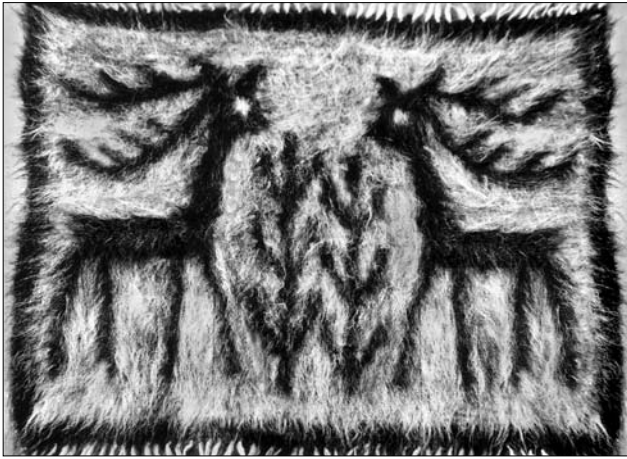
До створення безлічі варіантів цих та інших композицій таких виробів долучилося також багато

Людмила Жоголь. Ліжник «Яворівський Бук». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 2004 р.

Марія Боб'як. Ліжник «Смерічка». Дипломна робота ЛУПІМ ім. І. Труша. Керівник — Ірина Чумак. Вовна, закладне ткання. м. Львів, 1968 р.

Олена Никорак. Дитячий ліжник «Олені». Дипломна робота ЛУПМ ім. І. Труша. Керівник — Надія Дзюбей. Вовна, закладне ткання. м. Львів, 1968 р.

Олена Никорак. Гобелен «Золоторогий олень». Дипломна робота ЛДІПДМ. Керівник — Марта Токар. Вовна, закладне, ворсове ткання. м. Львів, 1977 р.

яворівських ткаць, які мали непересічні творчі здібності та здатність до імпровізації, передусім з династії Шкібляків та Корпанюків. Зокрема, високомистецькі зори «вуставкових коверців» розробили Г.В. Корпанюк, І.В. Корпанюк, А.Ю. Корпанюк-Хім'як, В.І. Шкрібляк, а також В.І. Калинич, П.П. Бучук, М.Ф. Соломійчук тощо.

Не менш цінні в мистецькому сенсі зори уставкових коверців «пушкатиї», «кнігиньковий», «дубовий лист», «баранковий» розробили й майстрині зі сусідніх сіл: Космач — О.Д. Мохнатчук, О.В. Сіреджук та К.К. Никорак-Боб'як; Брустурі — Г.В. Тимофійчук.

У 1950—1960-х рр. за аналогією з Косівщиною їх почали виробляти і на Рахівщині, найбільше у с. Лазещина — М.М. Теміцька та М.В. Вінтоняк (зори у «зубці», «у колосок»); на Тячівщині у с. Гани-

чі — Г.П. Візичканич («на партички», «на ключечки») та деяких селах Бойківщини [10, с. 267—275, 279—282].

Такого типу вироби 1970—1980-х рр. характерні ускладненістю схем розташування мотивів, деталізованою розробкою площин, щільнішим заповненням їх дрібними елементами, широкою палітрою кольорних сполук. За декором ці вироби не лише нагадують традиційні вишивані уставки жіночих сорочок, а й «забори» переміток, а також обрусів, пошивок, «писаних» верет та килимів. Упродовж наступних десятиліть названі схеми композицій «вуставкових коверців» поступово удосконалювали, видозмінювали й урізноманітнювали багато народних майстрів, згідно з усталеними стереотипами етномистецької традиції та естетичних запитів щораз інших поколінь.

Кращі здобутки народного ліжникарства передусім Гуцульщини, дещо менше — Бойківщини стали першоосновою для інспірації — сучасного осмислення принципів створення традиційних композицій та пошуку нових оригінальних творчих знахідок і для великої когорти професійних мистців.

Пріоритет у цій царині належить видатній постаті в галузі художнього текстилю другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Михайлові Біласу. Твори художника базуються на глибокому і всебічному знанні багатих традицій народного ткацтва західного регіону України. Вони пройшли через призму його неординарного таланту, світосприйняття, естетичних уподобань, глибокого розуміння проблем розвитку традиційного мистецтва в нових умовах. Вироби неповторні за образо-емоційним ладом, орнаментикою, високою колористичною культурою. У 1967—1970-х рр. художник створив серію ліжників («Смерічка», «Сивий», «Баранячі ріжки», «Штернатий», «Жовті очка», «Ватра», «Віконечко»), унікальних за художньою довершеністю композицій, які з великим успіхом експонувалися на численних виставках в Україні та за кордоном [1; 3, с. 39; 13, с. 276].

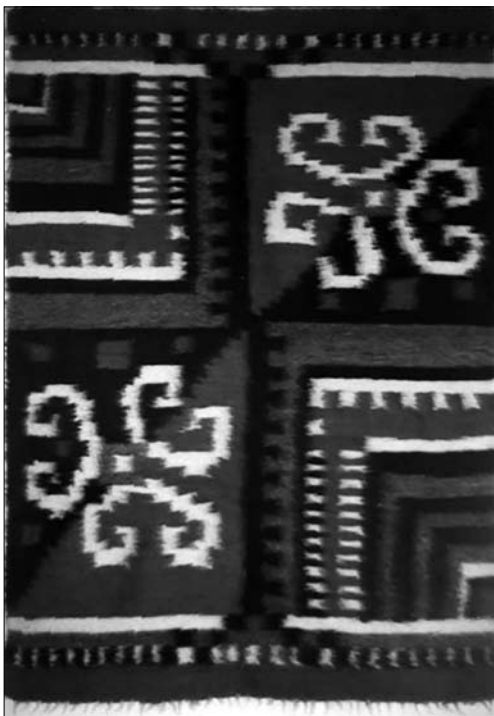
За принципом побудови орнаменту вони суттєво відрізняються від традиційних виробів яскраво вираженою декоративністю. Трансформуючи окремі, найбільш поширені в старовинних гуцульських і бойківських тканинах, вишивках або писанках, мотиви, автор трактує їх по-своєму, відходить від усталених схем розташування мотивів на площині та колори-

Стефанія Шабатура. Ліжник «Знаки життя». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 2008 р.

Стефанія Шабатура. Ліжник «Відображення». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 2008 р.

Стефанія Шабатура. Ліжник «Тернопільський мотив». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 2007 р.

ту. Великого значення художник надає пошукам несподіваних, витончених нюансових градацій теплих і холодних кольорів. Цього він досягнув завдяки новаторському способу фарбування волокон вовни, а не спрядених ниток, як це було прийнято в традиційному ліжникарстві — змішування вовни кількох

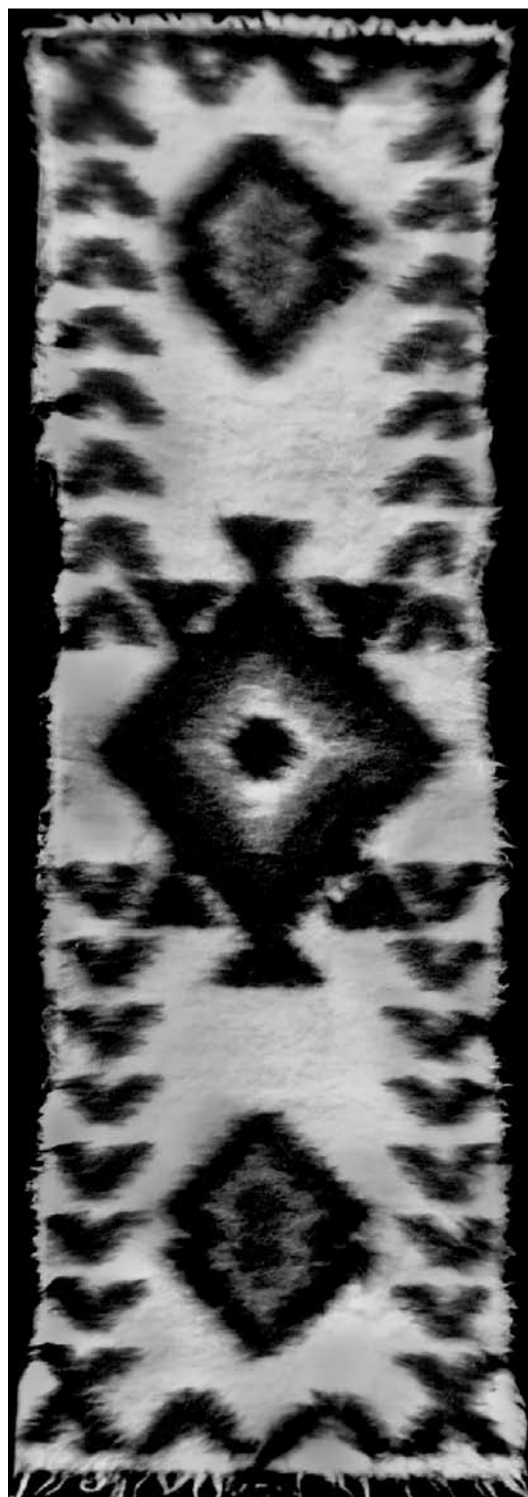

Стефанія Шабатура. Ліжник «Кінь». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 2008 р.

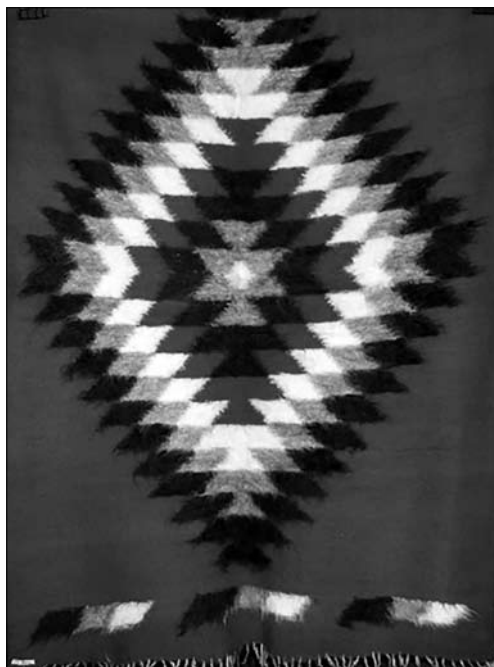
кольорів. Застосуванням кольорових або тональних контрастів — розташування мотивів яскравих кольорів (синіх, червоних, жовтих) на темно-коричневому або чорному тлі досягав не лише дзвінкості кольору, а й живописного ефекту — ілюзії палахкотіння цих яскравих плям на нейтральній площині виробу. На-

Стефанія Шабатура. Ліжник «Діва». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 2008 р.

Ганна Вінтоняк. Ліжникова доріжка «Вирій». Вовна, закладне ткання. м. Коломия, 1979 р.

Ганна Вінтоняк. Ліжник «Заграва». Вовна, закладне ткання. м. Коломия, 1979 р.

пруту барв дещо пом'якшує ворсова об'ємна фактура ліжників, яка позбавляє контури мотивів орнаменту чіткості сприйняття.

Значний внесок у розвиток традицій ліжництва зробила Людмила Жоголь, видатний майстер і нова-

тор у царині художнього текстилю, передусім гобелена, ліжника, народний художник України, академік Української академії архітектури. Ще в 1957 р. їй вдалося побувати на Лейпцігському ярмарку (Німеччина), що стало поштовхом до переоцінки зна-

чення народного мистецтва та грамотної інтерпретації найцінніших його здобутків [14, с. 52].

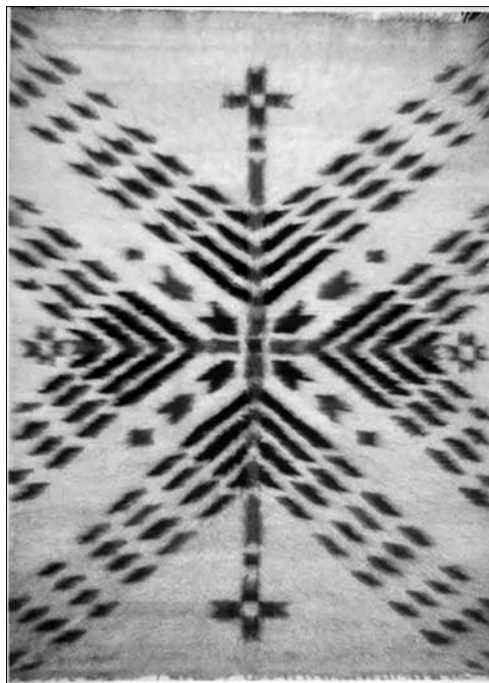
«Вона почала сміливіше оперувати зразками народного мистецтва, беручи за основу традиційні народні вироби, намагалася відійти від усталених схем, знайти нові ритми і поєднання мотивів орнаментів, нові колірні рішення» [14, с. 35, 36].

У 1959 р., згідно з планом підготовки до декади української літератури і мистецтва в Москві, було оголошено конкурс на проекти інтер'єрів квартир у сучасному житловому будинку і будинку сільського типу. Рекомендовано було скористатися досягненнями українського народного мистецтва і художньої промисловості [14, с. 40]. Як автор декоративного текстилю Л. Жоголь (разом з архітекторами В. Савченко — керівник, Л. Василенко, М. Сенів та автором світильників — Л. Воронець) брала участь в оформленні двокімнатної та однокімнатної квартир і тераси, які згодом удостоєні були, відповідно, першої і другої премії [14, с. 40].

Так, створюючи проект однокімнатної квартири, художниця запропонувала мотиви народного мистецтва Гуцульщини (ткацтва, вишивки, писанкарства). Зокрема, домінантою оздоблення куточка відпочинку був ворсовий килим з гуцульською орнаментикою, а для накривання ліжок застосовано гуцульські ліжники.

Втім, найбільше творчі здібності мисткині в інтерпретації декору гуцульського ткацтва проявилися у створенні ліжників для готелю «Москва» (тепер «Україна») у Києві. Оригінальними є авторські композиції ліжників («Червоні ромби» (1975), «Осінь» (1974), «Чорні смуги» (1976), «Сірий з червоним» (1976), «Осіньні Карпати» (1980), «Карпати» (1985), «Яворівський Бук» (2004) та ін.) [4, с. 78, 84; 14, с. 43, 50, 65, 88, 147], які органічно вписувалися в інтер'єр, створювали затишок і були декоративним акцентом готельних номерів. Саме Л. Жоголь започаткувала введення декоративних тканин, зокрема ліжників (як і килимів та гобеленів) у громадські інтер'єри, надавши їм національного колориту.

Новаторські композиції для ліжників розробляли також заслужений майстер народної творчості Ганна Герасимович, Йосип Джуранюк (Косів), Наталія Паук, Марія Боб'як, Олена Никорак (Львів) та багато інших талановитих художників. Зокрема,

Галина Забашта. Ліжник «Зоря». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 2001 р.

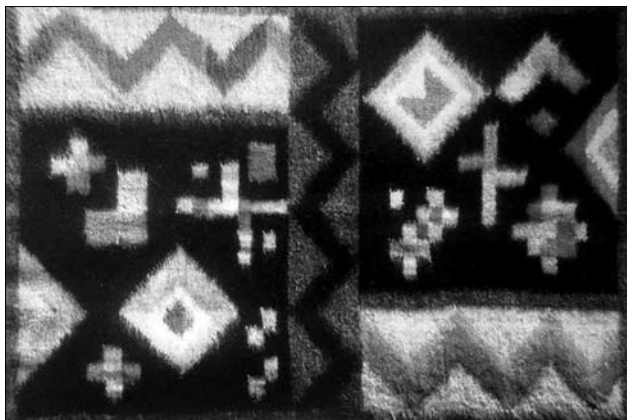

Галина Забашта. Ліжник «Струмок». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 2002 р.

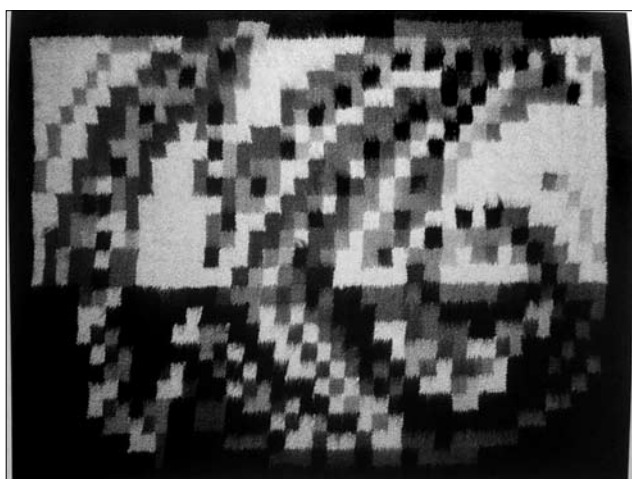
до авторських взорів ліжників у різні роки, починаючи з 1970—1980-х, зверталася й Стефанія Шабатура. Глибинне закорінення в національну традицію декору тканин, вишитих виробів та писанок проявилось в орнаментальних композиціях ліжників «Символ», «Трипільський мотив», «Писанковий мотив» (2007), «Знаки життя», «Відображення»,

Галина Забашта. Ліжник «Гори і вода». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 2001 р.

Наталія Дяченко-Забашта. Ліжник «Забавки». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 2003 р.

Зеновія Шульга. Ліжник «Вир». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 2002 р.

Наталія Борисенко. Ліжник «У лісі». Вовна, закладне ткання. Виконавець Ганна Копильчук. м. Київ, 2002 р.

«Квітка», «Квітуче поле», «Квітник» (2008) [13, с. 151—152, 154—161]. У цих творах давні, дохристиянські й християнські знаки-символи майстерно трансформовані в графічно чіткі мотиви геометричного і геометризвано-рослинного орнаменту. Щораз інші схеми і вдало розіграні ритми розташування різномасштабних ромбів, зигзагів, скосяків, клинців, S-подібних і вазонкових мотивів та розет, підпорядкованих локальним кольоровим площинам та нейтральному тлу, дало змогу художниці досягти варіативності і багатоманітності композицій ліжників.

До найбільш вишуканих, оригінальних творів С. Шабатури належать ліжники «Кінь» та «Діва» (2008) [13, с. 153—162]. За образністю і складністю декору, деталізованою розпрацьованістю домінуючої жіночої фігури в стилізованому народному вбранні у центрі твору та орнаментальними мотивами, що її доповнюють і підтримують, ліжник «Діва»

нагадує монументальний сюжетно-тематичний килим чи гобелен.

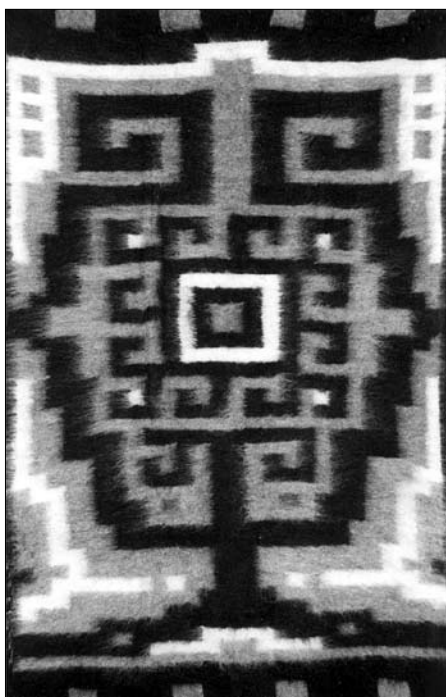
Композиції ліжників є також у творчому доробку заслуженого художника України Ганни Вінтоняк (Космач). Виразними й вишуканими за декором є «Чорногора», «Заграва», «Світанок», «Надвечір'я» та ліжникові накидки «Гірські дороги» і «Вирій», що сприймаються як декоративні панно [2; 9, с. 38—39]. Автор шукає способи оновлення орнаментальних композицій. Трансформуючи мотиви традиційного орнаменту і дещо видозмінюючи їх форму та схеми розташування на площині, мисткиня щоразу трактує їх по-іншому, але завжди виділяє якийсь елемент як домінуючу композиції. Вмілим застосуванням кращих здобутків народного ліжництва Гуцульщини вона, як і інші мистці, розширює діапазон функціонального призначення ліжникових виробів у сучасному побуті. Вони впевнено

Марта Базак. Ліжник «Дерево». Вовна, закладне ткання. м.Київ, 1999 р.

Олександра Теліженко. Ліжник «Берегиня». Вовна, закладне ткання. м. Черкаси, 2002 р.

Галина Стеблій. Ліжник «Дерево». Вовна, закладне ткання. м. Львів, 1999 р.

Василь Андріяшко. Ліжник «Зигзаги долі». Вовна, закладне ткання. м. Київ, 2002 р.

набувають значення самобутніх творів декоративного мистецтва.

Новий етап звернення до традицій декору ліжників активізований міжнародними етномистецькими

пленерами, які організовувала впродовж останніх 25-ти років у с. Яворів Зеновія Шульга — професор кафедри художнього текстилю Львівської національної академії мистецтв. Ці заходи були по-

Ганна Вінтоняк. Ліжникова безрукавка «Ватра». Вовна, закладне ткання. м. Коломия, 1980 р.

Ганна Вінтоняк. Ліжникова безрукавка «Беркут». Вовна, закладне ткання. м. Коломия, 1980 р.

кликані відроджувати килимарство й ліжникарство, сприяли новаторському пошуку сучасних мистецьких рішень та обміну художнім досвідом. До творчої співпраці залучено велику когорту талановитих і не байдужих до українського мистецтва художників, викладачів і студентів, які по-новому осмислювали пластичні властивості матеріалу (вовни), природних барвників (з трав, рослин, кори дерев тощо), придатних для експериментування. Створено без-

ліч неповторних композицій ліжників, серед яких значна частка — унікальних. З-поміж них виділяються твори М. Токар (ліжники — «Карпатська осінь», «Гори», «Буковина»), Г. Забашти («Струмок», «Гори і вода», «Зоря»), М. Базак («Дерево»), М. Боб'як («Смерічка») Г. Стеблій («Дерево життя»), Т. Лукашевич («Скіфська баба»), В. Андріяшка («Зигзаги доли») [15].

Творча співдружність професійних, національно заангажованих художників з місцевими майстрами-ткачами (Н. Петрич, О. Петрич, Г. Копильчук, Г. Вепрук, М. Вепрук та ін.), які здебільшого були виконавцями їх проектів, стала важливим фактором взаємовпливу та взаємозбагачення виробничим досвідом і мистецькими ідеями. Зокрема для ліжників О. Мінька «Орнамент», Н. Борисенко («У лісі»), Н. Дяченко-Забашти («Забавки»), З. Шульги («Вир», «Сибірські враження»), Н. Пікуш («Гори»), О. Теліженко («Берегиня»), Ю. Мельничука («Сварга», «Східний»), О. Миرونюк («Дороги»), О. Барни («Різдвяна ніч»), О. Валько («Аркан») [15] характерне органічне поєднання взорів традиційних тканих виробів у найрізноманітнішій інтерпретації, іноді абстрактними елементами, знаками-символами, типовими для творів інших видів декоративного мистецтва. Простежується також певна спорідненість з принципами художнього вирішення гобеленів. Основу деяких композицій склали сюжетно-тематичні зображення.

Відтак під впливом художників, дизайнерів народні майстри почали збагачувати власні твори оригінальними мотивами орнаменту з традиційного ткацтва, килимарства, вишивки, сміливіше урізноманітнювати схеми їх розташування. Спостерігається відхід від усталеної в 1970—1980-х рр. багатоколірності й контрастних співставлень до м'яких, стриманих пастельних сполук, типових для старовинних «саморідних» ліжників.

На основі досконалого вивчення й осмислення багатих етномистецьких традицій українського ліжникарства та інших видів місцеві народні майстри Гуцульщини, у співпраці з професійними художниками, створили значну кількість самобутніх композицій сучасних ліжників. Найкращі зразки новітніх авторських творів майстрів та художників експонувалися на численних вітчизняних і закордонних виставках. Сьогодні вони — окраса музеїв України та інших

Олена Зальоток. Жіноче пальто «Спогад». Вовна, фарбована натуральними барвниками, ліжникове ткання. Виконавець Марія Копильчук. м. Київ, 2002 р.

держав, належать до своєрідних творів декоративного мистецтва і є оригінальними репрезентантами української культури за рубежом. Популяризація творів названих митців сприяє утвердженню української мистецької спадщини в світовому контексті.

Отже, декоративне вирішення ліжників стало матеріалізованим втіленням багатовікового досвіду і творчих ідей найталановитіших мистців. У процесі історичного розвитку оздоблення цих виробів поступово змінювалося і кожне покоління вносило своє розуміння краси і доцільності.

Творчість талановитих народних майстрів і провідних художників — це значний внесок у розвиток сучасного ліжникарства. Вона є вдалим прикладом глибокого проникнення в специфіку цього виду народного мистецтва, своєрідної трансформації його традицій відповідно до естетичних запитів сучасності. Водно-

Галина Забашта. Жіноче пальто «Контрасти». Вовна, фарбована натуральними барвниками, ліжникове ткання. Виконавець Васирина Копильчук. м. Київ, 2002 р.

час, досвід такої співпраці засвідчує, що до традицій українського народного мистецтва варто звертатися як до невичерпного джерела натхнення.

Особливої уваги заслуговують моделі верхнього одягу, створені з ліжникових тканин. Пріоритет новаторських творчих пошуків у цьому напрямі належить Ганні Вінтоняк (жіночі безрукавки «Ватра», «Беркут») [2, іл. 30, 31]. Ідею виготовлення спортивного і святкового вбрання з ручнотканих ворсових тканин та суконових з рельєфною поверхнею підхопили й розвинули мистці з Косова, Коломиї, Львова, Черкас, а також Молдови та Польщі.

Зокрема, найбільш плідними є творчі задуми й експерименти Г. Забашти (жіноче пальто «Контрасти»), О. Зальоток (жіноче пальто «Спогад»), З. Шульги (жіноче пальто «Блискавка»), О. Теліженко (жіноче напівпальто «Горицвіт») та інших учасниць згада-

Зеновія Шульга. Жіноче пальто «Блискавка». Вовна, ліжникове тканиня. м. Львів, 2002 р.

Олександра Теліженко. Жіноче пальто «Спогад». Вовна, ліжникове тканиня. Виконавець Василина Петрич. м. Черкаси, 2002 р.

Зеновія Шульга. Жіноче пальто «Паморозь». Вовна, ліжникове тканиня. м. Львів, 2002 р.

Олеся Теліженко. Жіноче напівпальто «Горицвіт». Вовна, ліжникове тканиня. Виконавець Василина Гелетюк. м. Черкаси, 2002 р.

них пленерів. Вони спрямовані на створення модерних комплектів верхнього одягу з теплих, екологічно чистих, пухнастих ліжникових тканин [15].

За проектами цих мистців, а також Світлани Ярич, Оксани Миронович, Олени Крукеницької й Наталки Холодило створено оригінальні ліжникові тканини, з яких виготовлені ексклюзивні моделі сучасного вбрання (пальта, напівпальта, накидки) та доповнення до нього (сумки). Вони експонувалися на численних виставках в Україні та за її межами.

Яскравою мистецькою своєрідністю виділяються колекції вовняного одягу подружжя О. Литвин та Я. Сахра з Коломиї [3]. Творчий тандем цих самобутніх художників — виняткове мистецьке явище сучасної національної української культури. Моделям притаманна образність і висока виконавська майстерність, широкий арсенал засобів декоративної виразності. Художньо-естетичні властивості старовинних «саморідних» ліжників стали для мистців життєдайним ґрунтом, каталізатором пошуку нових можливостей інтерпретації й трансформування.

З товстих, легко скручених під час прядіння, ниток технікою «закладного» й «гребінкового» ткання, вони створили унікальні взористі м'які об'ємно-фактурні тканини, схожі на традиційні «биті» сукна з «ключками». Для ущільнення й отримання ледь помітної ворсової поверхні зняті з ткацького верстата тканини обробляли водою у валилах. Виготовляючи моделі з цих своєрідних за структурою та фактурою високоякісних полотнищ сукна, автори застосовують, удосконалюють та інтерпретують крій давнього вбрання (сардаків, манти, гуглів, кептарів, кожухів) Гуцульщини, Покуття, Полісся тощо.

Особливою елегантністю, естетичною вишуканістю декору й практичністю крою виділяються чоловічі та дитячі куртки («Трипілля — II», «Кавалерська», «Бескиди», «Ритми», «Туман яром», «Сакральна геометрія», «Веселі парканці» та чоловічі пальта «Спокій», «Ритми», «Дзембронські шпилі») [3]. У названих творах тою чи іншою мірою відчувається вплив орнаментики старовинних «саморідних» ліжників з узором «у паси», давніших взористих ліжників-«коверців» та новітніших «вуставкових коверців», а також верет, килимів, писанок, керамічних виробів тощо.

Кольорова гама цих творів витримана в основному в ахроматичних стриманих сіро-білих тонах, до

Оксана Литвин, Ярослав Сахро. Жіноче пальто «Готика». Вовна, перебірне ткання, оздоблення декоративним шнуром. м. Коломия, 2003 р.

Оксана Литвин, Ярослав Сахро. Жіноче пальто «Осіньна палітра». Вовна, гребінкове ткання, оздоблення декоративним шнуром. м. Коломия, 2003 р.

яких іноді долучаються брунатні й чорні, притаманні забарвленню натуральної вовни. Найбільшою урочистістю й святковістю виділяються з-поміж ін-

Оксана Литвин, Ярослав Сахро. Жіноче пальто «Мелодія душі». Вовна, перебірне ткання, оздоблення декоративним шнуром. м. Коломия, 2005 р.

Оксана Литвин, Ярослав Сахро. Жіноче пальто «Трипілля-ІІ». Вовна, перебірне ткання, оздоблення декоративним шнуром. м. Коломия, 2008 р.

ших моделі, в яких домінує молочно-біле рельєфно-фактурне тло. Воно органічно поєднане з ясно- і темно-сірими та чорними площинами декору, гармонійно збалансованими за формою, масою й темпоритмом. Моделі вражають м'якими переливами цих барв — ніжними розтяжками від білого через кілька відтінків сірого до брунатного і чорного.

Пастельний ахроматичний колорит типовий і для низки авторських творів — жіночого вбрання (пальта «Водограй», «Мелодія душі», «Легенда», «Трипільські мотиви», «Трипілля», «Стежина», «Берегиньки», «Кучері», «Квітка сонця» та костюм «Тиша») [3].

Значно емоційніше сприймаються жіночі пальта («Осінь палітра», «Хвиля», «Емоції», «Білі птахи на зеленому лузі», «Золоті ворота», «Гори димлять», «Готика», «Сніг на білому листі», «Осіньні берегиньки», «Квітка кохання», «Летіть, соловейки, на рідні земельки», «Соловейки») і куртки («Падав осінній лист», «Осіньні барви») [3]. Вони характерні тим, що домінантою композиції є гобеленові вставки, зосереджені на передніх пілках, спині, подолі, рукавах, комірах, капюшонах тощо. Названі компоненти декору створені з вовни, пофарбованої природними барвниками. Вони найчастіше мають вигляд тонально згармонізованих зеленкуватих, вохристо-золотистих, іноді теракотових динамічних площин, що нагадують хвилі, крила птахів, осіннє листя, цвіт магнолії, а також динамічні мотиви «кучері» (в кептарях, кожухах, вишитих і тканих виробах) та ін. Окремі елементи оздоблення іноді підкреслені білими (а деколи чорними) звивистими лініями, створеними плетеними і скрученими шнурами. Вони творять ілюзію неспокою, додають викінченості моделям, акцентують увагу на тих чи інших деталях.

Ретельно продумана композиція декору тканин, їх структура, фактура, місце розташування орнаменту, а також крій, силует, кольорова гама та аксесуари кожної моделі. У сукупності це неповторний, цілісний художній образ, який таїть у собі відгомін давніх українських традицій.

Для їх оздоблення часом використано найрізноманітніші техніки вишивки (гладь, «кучерявий шов», стебнівка), аплікацію, плетіння, витинанку тощо. Трикотажні бейки виконують функцію з'єднувальних, обметувальних і декоративних швів.

Національно самобутні авторські моделі одягу О. Литвин і Я. Сахра носять відомі митці, політики, письменники, закордонні дипломати, внаслідок чого відбувається інтеграція українського мистецтва у світовий контекст. Колекції оригінальних творів цих талановитих художників експонувалися на численних виставках в Україні, Польщі, Молдові, Росії, Франції, США, Японії [3, с. 106—108]. Вони є своєрідним брендом українського вбрання початку XXI ст.

Отже, традиція українського ліжникарства понад століття хоч повільно, але зазнавала певних змін і модифікацій. Вони зумовлені особливостями господарського устрою, соціально-культурними потребами й естетичними уподобаннями різної генерації. Кожне наступне покоління вносило в творчий процес своє розуміння краси і доцільності.

До початку XX ст. ареал побутування ліжників, поширених в минулому у більшості регіонах України, звузився до Карпат — Гуцульщини, значно менше — Бойківщини. З цього часу спостерігається тенденція до поступового ускладнення й урізноманітнення схем композиції та перехід до поліхромії. На зміну старовинним, однотонним і поперечносмугастим ахроматичним виробам поступово приходять схожі за декором ліжники з мінімальним залученням пастельних барв, отриманих фарбуванням пряжі природними барвниками.

У подальшому їх витіснили фарбовані аніліновими фарбами вироби, внаслідок чого кольорова гама стала насиченою, яскравішою, нерідко контрастною.

Від 1930-х рр. місцеві майстри с. Яворів на Косівщині почали виготовляти дещо складніші за композицією взористі ліжники-«коверці». Згодом, здебільшого упродовж 1960—1970-х рр., створюються значно наповненіші за мотивами орнаменту й барвистіші за колоритом «вуставкові» ліжники-«коверці», виробництво яких поширилося в навколишні села та інші осередки ткацтва Гуцульщини, дещо менше — Бойківщини.

Для творчості провідних гуцульських майстринь-ліжникарок характерним було здебільшого пряме цитування й запозичення мотивів орнаменту та схем їх розташування, типових для вишитих і тканих виробів. Однак, кожна з них вносила свою лепту в трактування взорів, поєднання щораз інших кольорів, що визначило поліваріативність «вуставкових коверців», які ма-

Оксана Литвин, Ярослав Сахро. Чоловіче пальто «Дзембронські шпилі». Вовна, перебірне ткання, оздоблення декоративним шнуром. м. Коломия, 2013 р.

Оксана Литвин, Ярослав Сахро. Чоловіча куртка «Бескиди». Вовна, перебірне ткання, оздоблення декоративним шнуром. м. Коломия, 2014 р.

ють назву «сливові», «ружеві», «кавалерське очко», «кнігинькові», «пушкати», «дубовий лист» та ін.

Багаті традиції декору українських народних ліжників, передусім Гуцульщини, привернули увагу й послужили основою для новаторських творчих пошуків не байдужих до українського мистецтва художників, модельєрів, дизайнерів. Пластичні, художньо-естетичні властивості автентичних виробів слугували для них джерелом натхнення, творчого переосмислення, трансформації, інтерпретації та інспірації.

Для творчості талановитих мистців характерна більша розкутість, сміливе експериментування з формою мотивів орнаменту та їх розташуванням, колористикою, структурою, фактурою тощо.

Вони розширили сферу застосування ліжників не лише для облаштування й оздоблення інтер'єру сільського, а й міського житла та громадських споруд, де ліжники, крім утилітарної, виконують функцію декоративних панно.

Здібніші, кмітливіші художники-модельєри, дизайнери одягу започаткували застосування ліжникових вовняних тканин і таких, що схожі на домоткані сукна (з рельєфною поверхнею у вигляді «ключок»), для виготовлення сучасного верхнього вбрання — пальт, напівпальт, курток та комплектів молодіжного вбрання. Найдосконаліші з таких ексклюзивних творів позначені національною своєрідністю, слугують ідентифікаційним маркером українськості в світі.

Підсумовуючи, зазначимо, що завдяки великій вдумливій праці, глибоким знанням етнічної культури й талановитому переосмисленню її кращих здобутків провідні сучасні мистці вносять живий струмінь у потужне річище традицій вітчизняного мистецтва, зокрема ткацтва.

1. Білас М. Альбом / М. Білас; авт.-упоряд. Б.С. Бутник-Сіверський. — Київ: Мистецтво, 1972. — 63 с.
2. Вінтоняк Г. Альбом / Г. Вінтоняк; авт.-упоряд. Р.В. Захарчук-Чугай. — Київ: Мистецтво, 1983. — 87 с.
3. Дотик золотого руна. Серія «Мистецька Коломия». Фотоальбом / упоряд. К. Каркадим. — Київ: Логос, 2018. — 108 с.
4. Жоголь Л.Є. «А на останку я скажу» / Л. Жоголь. — Київ: Либідь, 2004. — 248 с.
5. Народні художні промисли УРСР. Довідник / відп. ред. Р.В. Захарчук-Чугай. — Київ: Наукова думка, 1986. — 124 с. : іл.
6. Никорак О.І. Декоративне вирішення та особливості використання домотканих виробів в інтер'єрах україн-

ських церков / О.І. Никорак // Праці наукового товариства ім. Шевченка. — Т. 2. Краєзнавство. — Косів, 2006. — С. 248—262.

7. Никорак О.І. Карпатські ліжники / О.І. Никорак // Народна творчість та етнографія. — 1984. — № 3. — С. 33—40.
8. Никорак О.І. Сучасні художні тканини Українських Карпат / О.І. Никорак. — Київ: Наукова думка, 1988. — 224 с.
9. Никорак О.І. Традиційне українське ліжникарство / О.І. Никорак // Записки НТШ. — Т. ССХХХ. Праці секції етнографії та фольклористики. — Львів, 1995. — С. 164—175.
10. Никорак О.І. Українська народна тканина XIX—XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. — Частина I. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О.І. Никорак. — Львів: Інститут народознавства НАН України. — 2004. — 584 с.
11. Никорак О.І. Художнє ткацтво / О.І. Никорак // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. — Київ: Наукова думка, 1987. — С. 364—379.
12. Сахро М.П. Гуцульське ліжникарство / М.П. Сахро // Народна творчість та етнографія. — 1976. — № 3. — С. 53—58.
13. Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР / С.Й. Сидорович. — Київ: Наукова думка, 1979. — 153 с. : іл.
14. Стефанія Шабатура: нескорений дух творчості / упоряд. Соломія Дяків. — Київ: Смолоскип, 2017. — 168 с. : іл.
15. Чегусова З.А. Людмила Жоголь: чарівниця художнього текстилю / З.А. Чегусова, Т.В. Кара-Васильєва, Т.О. Придатко. — Київ: Либідь, 2008. — 264 с.
16. Шульга З.М. Рукотворна тканина. Традиції та сучасність / З.М. Шульга. — Львів; Сургут, 2005. — 256 с. : іл.

REFERENCES

- Bilas M. *Al'bom*. (1972). Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Vintoniak H. *Al'bom*. (1983). Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Dotyk zolotoho runa. Seriiia «Mystets'ka Kolomyia». *Fotoal'bom*. (2018). Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
- Zhohol', L.Ye. (2004). «A na ostanku ia skazhu». Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
- Zakharchuk-Chuhaj, R.V. (Ed.). (1986). *Narodni khudozhni promysly URSSR. Dovidnyk*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Nikorak, O.I. (2006). Dekoratyvne vyrishennia ta osoblyvosti vykorystannia domotkanykh vyrobiv v inter'ierakh ukrains'kykh tserkov. In *Pratsi naukovoho tovarystva im. Shevchenka* (Vol. 2, pp. 248—262). Kosiv [in Ukrainian].

- Nykorak, O.I. (1984). Karpats'ki lizhnyky. *Narodna tvorchist' ta etnohrafiiia*, 3, 33—40 [in Ukrainian].
- Nykorak, O.I. (1988). *Suchasni khudozhni tkanyny Ukrain's'kykh Karpat*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Nykorak, O.I. (1995). Tradytsijne ukraïns'ke lizhnykarstvo. In *Zapysky NTSh* (Vol. CCXXX, pp. 164—175). L'viv [in Ukrainian].
- Nykorak, O.I. (2004). *Ukrains'ka narodna tkanyna XIX—XX st. Typolohiia, lokalizatsiia, khudozhni osoblyvosti. Part I. Inter'ierni tkanyny (za materialamy zakhidnykh oblastej Ukrainy)*. L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Nykorak, O.I. (1987). Khudozhnie tkatstvo. In *Hutsul'schyna. Istoryko-etnohrafichne doslidzhennia* (pp. 364—379). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Sakhro, M.P. (1976). Hutsul's'ke lizhnykarstvo. *Narodna tvorchist' ta etnohrafiiia*, 3, 53—58 [in Ukrainian].
- Sydorovych, S.J. (1979). *Khudozhnia tkanyna zakhidnykh oblastej URSR*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Diakiv, Solomiia (uporiad.). (2017). *Stefaniia Shabatura: neskorenyj dukh tvorchosti*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Cehusova, Z.A., Kara-Vasyl'ieva, T.V., & Prydatko, T.O. (2008). *Liudmyla Zhohol': charivnytsia khudozhn'oho tekstyliu*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
- Shul'ha, Z.M. (2005). *Rukotvorna tkanyna. Tradytsii ta suchasnist'*. L'viv; Surhut [in Ukrainian].

Olena Nykorak

TRADITIONS OF ULRAINIAN FOLK LIZHNYKARSTVO IN THE CONTEXT OF MODERN ARTISTS' CREATIVITY

The evolution of ethno-artistic tradition of Ukrainian lizhnykarstvo in one of the most powerful local centers — the village of Yavoriv in the Hutsulshchyna, was briefly analyzed. The creativity of leading contemporary artists, inspired by authentic patterned lizhnyky's is described.

Keywords: folk lizhnykarstvo of Hutsulshchyna, patterned lizhnyky's, folk masters, ethno-artistic tradition, motifs of ornament, compositions, works of contemporary artists.

Олена Ныкорак

ТРАДИЦИИ УКРАИНСКОГО НАРОДНОГО ЛИЖНЫКАРСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ СОВРЕМЕННЫХ ХУДОЖНИКОВ

Кратко проанализировано эволюцию этнохудожественной традиции украинского лижникарства одного из наиболее мощных локальных центров — с. Яворив на Гуцульщине. Охарактеризовано творчество ведущих современных художников, инспирированное автентичными узорными лижниками.

Ключевые слова: народное лижникарство, узорные лижники, народные мастера, мотивы орнамента, композиции, произведения современных художников.